

Voorbij de kinder- noten

Spelend leren in De Klankspeeltuin

Een speeltuin is op zich niets bijzonders. Tenminste, wij zijn zo vertrouwd met het beeld van de speeltuin dat het niet meer als iets bijzonders wordt ervaren. Toch dient zelfs de meest simpele speeltuin een educatief doel. Om bijvoorbeeld te kunnen schommelen, moet je met z'n tweeën zijn, waarbij het aankomt op goede afspraken (jij duwt en ik schommel) en op een goede timing (op het juiste moment duwen). Er zijn heel simpele schommels en er zijn heel geavanceerde schommels, maar je moet hoe dan ook samenwerken. Niet alleen de basiswetten van de mechanica zijn tot onderwerp van een speeltuin, ook de meer gevorderde techniek laat met zich spelen. Wellicht herinnert u zich het inmiddels opgedoekte Evoluon in Eindhoven en misschien heeft u al een bezoek gebracht aan New Metropolis in Amsterdam. Het jaren geleden in Rotterdam neergestreken natuurkundig pretpark Fenomena kon zich in een grote publieke belangstelling verheugen. Het Haags Gemeentemuseum heeft op de afdeling Muziekinstrumenten een zaal waar vooral kinderen kunnen spelen met muziekinstrumenten, maar het blijft toch een beetje 'aapjes kijken'.

Het Centrum voor Elektronische Muziek (CEM) gaat met De Klankspeeltuin een paar stappen verder. In deze omgeving kunnen kinderen tussen de 7 en 12 jaar op een ongedwongen wijze kennis maken met de wereld van stilte en geluid. Met het nieuw te bouwen centrum voor eigentijdse muziek in het vooruitzicht hebben het CEM en De IJsbreker de handen ineengeslagen en De Klankspeeltuin benoemd tot een van de vaste attracties van dit multifunctionele muziekcentrum dat naar verwachting in het voorjaar van 2002 haar deuren voor publiek zal openen. In deze hal, die ook buiten concerttijden toegankelijk zal zijn, zal een prominente plaats worden ingeruimd voor De Klankspeeltuin, die daarmee een permanent karakter zal krijgen.

De eerste klankspeeltuin stond van 1 september tot 6 september 1997 in de Zuiderspeelplaats aan de Van Diemenstraat in Amsterdam. Deze speeltuin maakte

Van 4 oktober tot en met 14 november 1999 is De IJsbreker het domein van kinderen. In deze periode zullen niet alleen de zaal, maar ook de repetitieruimte en de tussenliggende stemkamers worden omgetoverd tot De Klankspeeltuin. Dit speel- en leerproject is een van de activiteiten die het Centrum voor Elektronische Muziek in Amsterdam al geruime tijd onder de noemer van de Kinderkomponeerwerkplaats organiseert. Een verkenning.

deel uit van Gaudeamus-kids, een radioproject dat plaatsvond in het kader van de Internationale Gaudeamus Muziekweek 1997 en dat in zekere zin gold als vervolg op het in 1996 door het CEM geïnitieerde project *U-Kids* van en door de Amerikaan Lou Giasante.

Voor de komende klankspeeltuin is een viertal beeldend kunstenaars gevraagd een klankinstallatie te ontwerpen, waarbij elke associatie met het traditionele instrumentarium zoveel mogelijk vermeden diende te worden. De installaties zijn zo ontworpen dat elke handeling resulteert in een direct resultaat, dat een onmiddellijke reactie van een andere speler kan uitlokken. De gekozen geluiden zijn deels abstract, deels concreet.

Parason

Foto: Evert de Cock

Sense Control

Foto: Evert de Cock

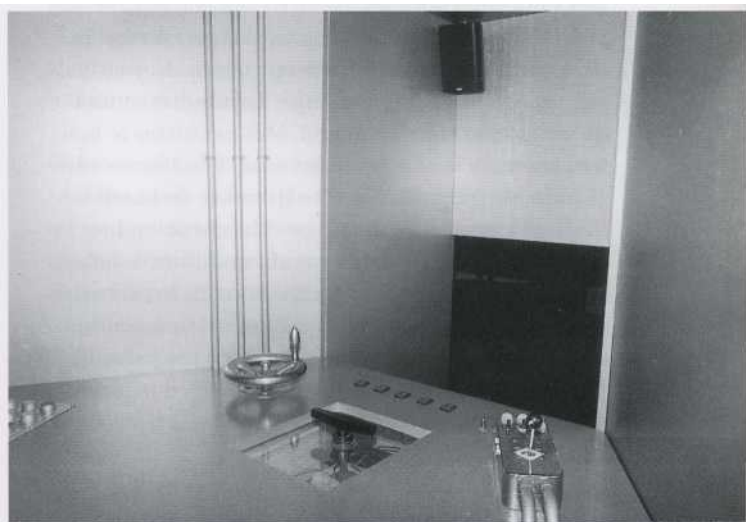
Beweging

Een kind is een beweeglijk instituut, en die drang tot bewegen moet uitgebuit worden. Twee van de vier installaties die komend najaar in De Ijsbreker geplaatst zullen worden, nemen die beweging als uitgangspunt: *Sense Control* van Cees van Zeist en *Parason* van Marius van Norden. Bij *Sense Control* wordt beweging in een afgebakend deel van de ruimte door een videocamera afgetast. Een computer zet via het bij STEIM ontwikkelde programma *BigEye* deze beweging om in klank. Als verschillende personen met verschillende kleuren in de ruimte plaats nemen, kan een vorm van polyfonie worden verkregen. In feite is *Sense Control* een omgekeerde disco: niet de muziek bepaalt de beweging van de dansende massa, de dansende massa bepaalt het klinkend resultaat. *Parason* bestaat uit een centrale zuil waaromheen veertig sortetegels worden geplaatst. Als iemand op een tegel springt, geeft een sensor een signaal af aan de computer, die vervolgens een vooraf bepaald geluid laat horen. De tegels zijn onderverdeeld in groepen die elk een eigen klankwereld vertegenwoordigen. Bij deze installatie komt het aan op een goede samenwerking tussen de individuele springers. De meest in zichzelf gekeerde installatie is de *Soundscape Machine* van Dyane Donck en Jake de Vos. liet

apparaat ziet er een beetje uit als de lift van Abeltje, maar dan met drie ingangen. Eenmaal binnen zie je je geconfronteerd met heel veel knopjes, handels en een heus stuurwiel. Iedere deelnemer bestuurt een deel van deze installatie, waarmee je allerlei licht- en geluidsklimaten kunt componeren. Maar het is wel zaak om in de Sahara (droog en heet) geen ruzie met de medereizigers te krijgen, want voor je het weet bevind je je midden in de zomer op de Zuidpool (koud en donker).

Het meest traditioneel ogend is *Jungle Joy* van Armeno en Marcel Alberts. Deze installatie heeft een sterk percussief karakter, je kunt er lekker op slaan. Maar hard is niet altijd mooi. In het binnenste van deze installatie zitten allerlei beesten opgesloten. *JungkJoy* bestaat uit twee identieke instrumenten, waardoor de spelers een volwaardige dialoog kunnen aangaan. De Klankspeeltuin gaat vergezeld van een eigen website (<http://www.klankspeeltuin.nl>) waarop naast een klein hoekje met nuttige informatie voor ouders en leerkrachten veel ruimte is voor kinderen. Naast een algemeen verhaal over De Klankspeeltuin en een beschrijving van de vier installaties is er een pagina te vinden met leuke spelletjes.

De Klankspeeltuin staat open voor groepen uit de middenbouw van de basisschool. Een bezoek aan De Klankspeeltuin bestaat uit twee sessies van ongeveer twee uur waarin de klas wordt opgesplitst in vieren, waarna elke groep op tournee gaat langs de vier installaties. Bij elke installatie staat een 'machinist' die uitleg geeft en die de kinderen op weg helpt. In

Soundscape Machine

Foto: Jake de Vos

Jungle Joy

Foto: Evert de Cock

de week voorafgaand aan het bezoek verzorgt het CEM een introductieles in het eigen klaslokaal van de groep.

Organisator en mede-initiatiefnemer Hans van Zijp omschreef het idee van een Kinderkomponeerwerkplaats voor de nog lopende kunstenplanperiode (AaI Nuis 1997-2000) in het CEM Bulletin van september 1997: "Een collectieve therapie van een stel geflippte technuten die de geur van computers bij zich dragen als een zondagse katholiek de geur van wierook na de mis', zou je zeggen, maar niets is minder waar: de elektronische studio als kinderkomponeerwerkplaats, met de elektronische studio de straat op, feest vieren, samen met de kinderen smijten, dansen, schelden, verwoesten en weer opbouwen. Dat is het idee."

In de nota 'Cultuur als confrontatie' wijdt Rick van der Ploeg een hele paragraaf aan 'Investeren in jeugd': 'Het is van cruciaal belang voor de samenleving maar ook voor de kunsten zelf om te investeren in aanbod van, voor en door jeugd. Culturele instel-

lingen moeten scholieren en andere jeugdigen opzoeken.'

Gezien de vele enthousiaste reacties, die zowel De Ijsbreker als het CEM mocht ontvangen naar aanleiding van de uitnodiging tot deelname aan De Klankspeeltuinen, hebben de scholen De Ijsbreker al gevonden, en zal het aanvankelijk semi-permanente karakter dat De Klankspeeltuinen tot 2002 was toebedacht wel eens heel wat permanentier kunnen worden dan gepland.

Duizelingwekkende ontwikkeling

Het Centrum voor Elektronische Muziek werd opgericht in 1957 in Eindhoven als voortzetting van het door Philips opgeheven instituut voor psycho-akoestisch onderzoek dat jaren deel had uitgemaakt van het Natuurkundig Laboratorium. Langzaam moduleerde het technische klankonderzoek naar een creatief klankgebruik. Het CEM heeft diverse standplaatsen gehad in Nederland, waaronder Bilthoven en Hilversum. De meest recente verhuizing vond plaats van Arnhem naar Amsterdam, waar het CEM de huidige studio aan de Van Diemenstraat betrok. In de ruim veertig jaar dat het CEM nu bestaat, heeft de elektronische muziek een duizelingwekkende ontwikkeling doorgemaakt. De overgang van analog naar digitaal betekende een revolutie en de opkomst van de popmuziek zorgde voor een explosief groeiende publieke belangstelling. Het enige waarin het CEM bij de oorspronkelijk uitgangspunten is gebleven, is het feit dat deze organisatie nog steeds op niet-commerciële basis werkt, net zoals het onderzoek destijds aan het Nadab in Eindhoven (al het onderzoek daar gedaan was ter meerdere eer en glorie van het te ontwikkelen eindproduct en zou zich dientengevolge toch wel terugverdienen).

Het CEM is allang niet meer de enige plaats waar op uitgebreide schaal elektronische muziek bedreven kan worden. Met het samengaan van het Instituut voor Sonologie in Utrecht (ook al zo'n historisch bolwerk!) en de studio's van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag is een vesting ontstaan die voor de 'gewone' man zo goed als onneembaar is. Docenten als Jan Boerman, Dick Raaijmakers, Gilius van Bergeijk en Roderik de Man weten op onnavolgbare wijze hun studenten de kneepjes van het vak bij te brengen, maar het zijn en blijven lessen voor gevorderden. Ook de opleiding Muziektechnologie aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht heeft een doorgaans te hoge drempel voor niet-ingewijden. Het CEM heeft altijd een lage drempel gehad en in

de studio is door vele componisten, musici en radiomakers met veel plezier gewerkt in een informele sfeer. Door de toenemende belangstelling voor elektronische muziek enerzijds en popmuziek anderzijds werd de roep om opleidingen in de vorm van korte cursussen steeds luider. Bovendien: wie beschikte er zo'n twintig jaar geleden thuis over voldoende instrumentarium en opnameapparatuur om een volwaardig product te kunnen afleveren? In de jaren zeventig en tachtig was elektronische muziek een onderwerp waar de muziekscholen hun handen nog niet aan wilden branden, laat staan dat de middelbare scholen, voor zover er sprake was van enig muzikaal onderricht, er oren naar hadden. Het werd steeds duidelijker dat er genoeg goede ideeën 'op straat' lagen, maar dat er geen middelen waren om deze te realiseren.

Het CEM besloot in het ontstane 'zwarte gat' te springen en zette tal van educatieve projecten op waarin elektronische muziek de hoofdrol speelde. In eerste instantie richtte men zich met een keur aan cursussen en workshops op de leeftijdsgroep van 18 tot 60 jaar. Al gauw werd met fonkelende oogjes gekeken naar de leeftijdsgroep van 6 tot 18 jaar, want wie de jeugd heeft, heeft de toekomst.

Gehrels

Een beetje conservatorium heeft al zo'n twintig jaar de opleiding tot Schoolmuziek/AMV in het pakket. De eerste variant plaatst de student op een middelbare school, in de tweede ligt het accent op Algemene Muzikale Vorming. Orff en Gehrels vormen nog steeds een deel van de verplichte stof tijdens deze opleiding. Beiden gaan uit van het principe: eerst leren, dan spelen, terwijl een kind nu juist leert vanuit het spelen. Een paar willekeurige citaten uit het boek van Gehrels: 'Onze tijd kenmerkt zich onder meer door een grote mate van vervlakking, die weer leidt tot smakeloosheid. Tot een kunstzinnige opvoeding behoort het vormen van een zelfstandig artistiek oordeel. Ongetwijfeld hangt deze vervlakking samen met de steeds verder gaande mechanisering van de arbeid, waarbij het gevaar dreigt, dat zij het persoonlijke in de mens doodt.' (hoofdstuk I. Algemene beschouwingen)

Toonhoogte en toonduur ontmoeten elkaar na zekere tijd. Dan komt de combinatie van beide. Nadat we gespeeld hebben met kruisjes, springende kikkers en vliegende vogeltjes, vervangen we deze natuurverschijnselen door noten. Nog niet door echte muzieknoten, maar toch door dingen, namelijk door

de kwartnoot, maar dan zonder stok. We noemen deze noten in 't vervolg kindernoten. Zij komen namelijk in de echte, de 'grote-mensenmuziek' niet voor.' (hoofdstuk IV. Het notenschrift)

Wat Gehrels schetst in zijn methode getuigt van een absoluut achterhaald beeld van kinderen, wier creativiteit meegenomen dient te worden aan de hand van een volwassene. Over mechanisering van de arbeid gesproken. Kinderen zijn geen mini-volwassenen voor wie de wereld, de grotmensenwereld, ver weggestopt moet worden. Kinderen leven in een eigen wereld die misschien wat kleiner is, maar die emotioneel veel rijker is dan die van de meeste volwassenen. Muzikaal is deze tegenstelling, die synoniem is voor het pedagogisch contrast tussen de negentiende en de twintigste eeuw, treffend verklankt door enerzijds Robert Schumann in zijn *Kinderszenen* en door Maurice Ravel in *L'enfant et les sortilèges* anderzijds. In het eerste geval worden we in de schoenen gezet van een mini-volwassene, in het tweede geval kruipen we in de huid van een kind, dat in zijn dromen belaagd wordt door de dieren en dingen die hij overdag plaagt, waarbij de angst van het kind de trommelvliezen doen tintelen. Als kind was dat één van mijn favoriete platen en gelukkig lieten mijn ouders mij zoveel luisteren als ik wilde. De *Kinderszenen* hoorde ik pas toen ik op het conservatorium zat. Dit werk van Schumann doet me altijd weer denken aan tekeningen van Willie Vandersteen, de geestelijke vader van Suske en Wiske, die baby's en kinderen altijd als kleine volwassenen afbeeldde. Deze werkwijze is absoluut dodelijk voor de creativiteit van kinderen. Een ander hardnekkig misverstand is dat kinderen geen waardering zouden kunnen opbrengen voor eigentijdse muziek. Deze uitspraak wordt hoogstwaarschijnlijk in stand gehouden door volwassenen die zélf de grootst mogelijke moeite hebben met de tijd waarin zij leven. Jaren geleden zat ik met mijn vader, mijn beide broers en een neefje in een studio van de VARA bij een live-uitzending van een concert. Mijn neefje moet toen een jaar of vijf geweest zijn. Op het programma stond onder meer een strikkwartet van Béla Bartók. Ergens halverwege het stuk draaide hij zich naar mijn vader en zei op tamelijk luide toon: 'Het lijkt wel of ze met elkaar praten.' Een briljante opmerking waar ik nog vaak aan terug denk. Er bestaat niet zoiets als 'kindernoten' en 'grote-mensenmuziek'. Er is Muziek, niets meer en niets minder! En daar moeten we het mee doen, dames heren docenten, geachte staatssecretaris van cultuur.

Geluidenlandschap

Kinderen moeten spelen, moeten vrij kunnen associëren. Dat is nu precies het uitgangspunt dat het CEM hanteert bij haar activiteiten in het kader van de Kinderkomponeerwerkplaats, waarvan De Klankspeeltuon het belangrijkste onderdeel is. Sinds de verhuizing naar Amsterdam is het CEM zich steeds meer gaan specialiseren in zogenaamde soundscapes. Een soundscape, of geluidenlandschap, ontstaat wanneer je kijkt met je oren (Michael Fahres in het CEM Bulletin 13 nr. 2). In de lijn der ontwikkeling is er eerst de stilte, dan het geluid, vervolgens de muziek, gevolgd door de soundscape. Stilte moet je ervaren, geluid moetje maken, muziek moetje horen en een soundscape moetje zien. In de Werkplaats werken de kinderen met de meest geavanceerde apparatuur, waaronder samplers, computers en softwarepakketten als Cubase en ProTools. Waar nodig is er uiteraard begeleiding en ondersteuning, maar het is de bedoeling dat de 'kids' het klusje zoveel mogelijk op eigen kracht opknappen. De resultaten zijn verbluffend! Afgelopen februari werd in samenwerking met het Nederlands Filmmuseum (thans nog in Amsterdam) de *Trukendoos* opengetrokken: kinderen maken elektronische muziek bij zwiigende films. Tijdens een workshop werden in totaal acht korte filmpjes uit de begintijd van de cinematografie (periode 1906-1 g 12) door groepjes kinderen voorzien van een elektronische score. Omdat twee groepen tijdens de film live musiceerden (de andere groepen hadden een geluidsband gemaakt), moest er nagedacht worden over een wijze van notade. Terwijl Orff en Gehrels met 'kindernoten' en dergelijke onverkwikkelijkheden op de propen komen, sloegen de kinderen uit beide orkestjes aan het tekenen. De partituur die ontstond had meer weg van een storyboard dan van de ons zo bekende partituur-met-noten. En toch werd de muziek perfect uitgevoerd. Ons notenschrift is leuk voer voor theoretici, maar geeft doorgaans, zeker voor wat minder ervaren spelers, een hoop kopzorgen: er staat niet wat er staat. Deze vorm van absurdistisch abstrahisme is doorgaans teveel gevraagd voor kinderen. In het CEM Bulletin van december 1998 staat een verslag van het Café Sonore van september eerder dat jaar, waarin een discussie werd gevoerd over 'Nut en Noodzaak van Notatie': 'Notatie bij elektronische muziek heeft een rariteitswaarde. Je hebt vaak twee vormen van notatie. Je hebt de hoor- of luisterpartituur, een grafische notatie die je kunt meelezen met

watje hoort. En je hebt de werkpartituren die vaak het grote nadeel hebben dat geen hond het kan begrijpen.'

Toch is grafische notatie, tekenen, een hele geschikte methode om gedachten klinkklaar op papier te zetten. Zéker op het moment dat er met geluiden gewerkt wordt, want hoe noteer je in traditioneel notenschrift een lopende kraan of een overvliegend vliegtuig? Een tekeningetje zegt op dat moment meer dan duizend woorden.

Andere recente projecten in het kader van de Kinderkomponeerwerkplaats waren *Schoolscape* en *Zaubercarré*. Bij het eerste project leren kinderen van de basisschool wat een soundscape is, om er vervolgens in de studio van het CEM zelf een te maken. *Zaubercarré* is een project dat tot stand is gekomen in samenwerking met het Nationaal Ballet Orkest (NBO). Tijdens een repetitie van het NBO namen kinderen geluiden op, waaronder die van de instrumenten uit het orkest. In de studio werden die opnamen via elektronische weg gemanipuleerd en verwerkt in geheel nieuwe composities. Wie het resultaat van *Zaubercarré* hoort, zal beamen dat de klankwereld van een kind verder gaat dan alleen de instrumenten uit het orkest. Elektronica geeft kinderen de mogelijkheid om hun eigen klankwereld te realiseren, waarbij zij niet zelden teruggrijpen op hun eigen stem. Een vaste plaats in de Kinderkomponeerwerkplaats is ingeruimd voor de Cybercorner, de plaats waar allerlei muzieksoftware voor kinderen aan kritische tests wordt onderworpen. En wie kunnen dat beter dan de doelgroep waarvoor deze programma's zijn ontwikkeld? CEM-medewerkster Dyane Donck doet in elk CEM Bulletin nauwgezet verslag van deze test-sessies.

Moderne technologie

Muziekcentrum De IJsbreker opende al eerder de deuren voor muziek gecomponeerd door kinderen. Op 4 maart 1994 stonden werken op het programma van de KinderKomponistenKlasse Halle-Dresden. De leeftijd van de componisten lag tussen de 6 en de 30 jaar. Pianist Klaas Bakker schreef toen in de inleiding onder meer: 'Kinderen beginnen vaak wel vroeg een instrument te spelen, maar dat geldt niet voor componeren. Dat komt doordat het ouderlijk huis wat dat betreft niet altijd even stimulerend is als dat van Leopold Mozart.' Oprichter/componist Hansjürgen Wenzel over zijn drijfveren: 'In het midden van de jaren zeventig kwam ik op een dag in een lagere-schoolklas. De kinderen vroegen me hoe een com-

ponist leeft, wat hij doet, hoe hij ertoe komt te componeren. Ik nodigde ze uit om eens bij mij thuis te komen kijken hoe een muziekstuk ontstaat en hoe je het opschrijft. Een paar kinderen speelden een instrument en wilde het ook wel eens proberen.'

Het is duidelijk dat De Klankspeeltuin een kind van zijn tijd is. De kracht zit in het gegeven dat een kind helemaal niets hoeft te kunnen om met deze machines muziek te kunnen maken (kom daar bij een viool maar eens om). Het kind moet vooral kind zijn. Bovendien wordt er gebruik gemaakt van moderne technologie en wordt er gewerkt vanuit een volstrekt eigentijds muzikaal idioom. Rick van der Ploeg kan tevreden zijn, want een grotere investering in jeugd is nauwelijks denkbaar. Bovendien is vijftig procent van de Amsterdamse bevolking van allochtone afkomst, een percentage dat zich ook op een gemiddelde basisschool doet gelden, waarmee tevens een begin gemaakt is met het vervullen van de wens van onze staatssecretaris om onze allochtone medemens meer bij onze culturele activiteiten te betrekken.

Noten

1. R. van der Ploeg, *Cultuur als confrontatie (Uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004)*, uitgave OC&W, 1999, pp. 49-53
2. W. Gehrels, *Algemeen vormend onderwijs* (1942), J. Muussens NV Purmerend, 9e druk (1963), p. 5 & p. 222

Centrum voor Elektronische Muziek, Van Diemenstraat 174-2, 1013 CP Amsterdam, 020- 622 og 17, cemst@xs4all.nl. Het CEM geeft vier maal per jaar een bulletin uit waarin verslag gedaan wordt van alle activiteiten van het Centrum voor Elektronische Muziek.

Meer informatie kunt u vinden op de volgende website:

www.netcetera.nl/CEM/. Op deze site zijn tevens de genoemde afleveringen van het CEM Bulletin te vinden.

Muziekcentrum De Ijsbreker, Weesperzijde 23, 1091 EC Amsterdam, 020-668 18 05, post@ysbreker.nl. De Ijsbreker geeft elke twee maanden een programmakrant uit waarin alle concerten en verwante activiteiten vermeld staan. Meer informatie kunt u vinden op www.ysbreker.nl. Hier staat onder meer nieuws over de nieuwbouw van Het Muziekgebouw.

De Klankspeeltuin is bereikbaar via het CEM of via De Ijsbreker, en is te bezoeken op de volgende site: <http://www.klankspeeltuin.nl>.

Deze site is primair ontwikkeld voor kinderen.

Een aardig muziekspelletje is te vinden als bonus op de tweede CD van de Afro Celt Sound System (Volume 2: Release): 'Deze in gelimiteerde oplage verschenen CD bevat gratis een uniek interactief muziekspelletje, dat u in staat stelt een eigen Afro Celts-remix te maken'. Het scherm is visueel aantrekkelijk en stelt zelfs de meest onervaren gebruiker in staat een aardige remix te maken (Real World CDRW 76 - 8 47324 2).

De foto's bij dit artikel zijn genomen tijdens een pilotproject op 18 juni 1999 in de zaal van Muziekcentrum De Ijsbreker.